

UDK 929(092)Rački
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 2. 12. 2009.
Prihvaćeno za objavljivanje: 10. 1. 2010.

PRILOG POZNAVANJU ŽIVOTA I DJELA SVEĆENIKA I POVJESNIČARA DR. ANDRIJE RAČKOGA (FUŽINE, 1870. – RIJEKA, 1957.)

Maja POLIĆ, Rijeka

U prilogu je riječ o dr. Andriji Račkome, svećeniku, povjesničaru te kulturnome djelatniku podrijetlom iz Gorskoga kotara, koji je velik dio svojega života proveo na Trsatu (danas dijelu grada Rijeke). Podatci o njemu temelje se na arhivskoj građi nastaloj uglavnom njegovim djelovanjem. Na temelju te do sada nekoristene, dakle, neproučene građe, pohranjene u više arhivskih spremišta – u Biskupskome arhivu u Senju, u Franjevačkome samostanu i u Župnome uredu na Trsatu te Državnome arhivu u Rijeci – možemo rekonstruirati njegovo bogato i plodno djelovanje. Ovdje dajemo tek osvrt na njezinu važnost za poznavanje životnog puta dr. A. Račkoga.

KLJUČNE RIJEČI: *Andrija Rački, Sušak, Trsat, arhivska građa, suvremena povijest.*

1.

Dr. Andrija Rački jedna je od najviđenijih ličnosti Trsata, odnosno Sušaka u istočnome dijelu današnje Rijeke, u prvoj polovini XX. stoljeća. U današnje vrijeme, pet desetljeća od smrti toga zaslužnog svećenika, povjesničara, kulturnoga i političkoga djelatnika, koji je aktivnim djelovanjem utisnuo trajan biljeg životu navedenih naselja, rezultati njegova raznolikoga djelovanja, napose historiografskoga, još uvijek su aktualni pa čak i dijelom nenadmašeni.

Područje današnjega grada Rijeke u povijesti je potokom Rječina bilo podijeljeno u dvije cjeline. I dok se tadašnja Rijeka kao naselje pa grad razvila na desnoj strani toga potoka još u prapovijesti, pa poslije kao Tarsatika/Rika/Flumen S. Viti/Fiume/Rijeka, uz njezin utok u Jadransko more, Sušak je u XIX. stoljeću izniknuo na lijevoj strani Rječine.¹ Na brdu ponad toga Sušaka smjestio se Trsat, od davnina prepoznatljiv po kaštelu te, u njegovu susjedstvu, Bogorodičinu svetištu i franjevačkome samostanu.²

¹ Petar STRČIĆ, *Rijeka od kraja XVIII. stoljeća do 1918. godine. Prilog za nacrt povijesne sinteze*, Rijeka, I, 1, Rijeka, 1994., str. 49–72.

² O Trsatu usporedi, npr., Rafael LEVAKOVIĆ, *Tarsactensis Collegii ord. Minorum obs. Orationes a r.p. Lucido Mancinello collectae et in V libros distributae, in quorum vestibulo sunt argumenta per fr. Raphaelem*

O Andriji Račkome postoji građa pohranjena u više arhivskih spremišta, napose u Biskupskome arhivu u Senju, Franjevačkome samostanu i u Župnome uredu na Trsatu te u Državnome arhivu u Rijeci. Ovdje dajemo tek osvrt na njihovu važnost za poznavanje djelovanja dr. Andrije Račkoga.

2.

Dragocjene podatke o trsatskoj svakodnevici A. Račkoga iz Gorskoga kotara možemo pronaći u njegovoj pisanoj ostavštini, smještenoj u više spomenutih arhivskih institucija i drugih spremišta vrela, dosad nekorištenoj, dakle i neproučenoj. Tako se u Biskupskome arhivu u Senju čuvaju vrela koja ukazuju na brojne aspekte života toga Goranina. Riječ je ponajprije o generalijama: mjestu i datumu rođenja, školovanju, svećeničkome ređenju, službovanju i datumu smrti te o podacima koji govore o određenim događajima vezanim neposredno uz njega. Primjerice, u *Albumu svećenika senjsko-modruške biskupije*,³ pod brojem 86, o Račkome stoji da je rođen u Fužinama 30. studenoga 1870. godine.⁴ Petar Strčić⁵ ističe kako je Rački rođen u znamenitome rodu Rački, iz kojega potječe i dr. Franjo Rački,⁶ prvi predsjednik Jugoslavenske (točnije: Južnoslavenske, sadašnje Hrvatske)

Levacovich ... elaborata, Venetiis, 1621.; Franjo GLAVINIĆ, *Historia Tersattana. Raccolta dalle antiche, e moderne historie, annali, e tradizioni*, Udine, 1648., Rijeka, 1989. i 2003.; Andrija RAČKI, *Povijest grada Sušaka*, Sušak, 1929., Rijeka, 1990.; ISTI, *Prilozi k povijesti grada Sušaka*, Sušak, 1946., Rijeka, 1991.; Mate SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 1976., str. 297; ISTI, »Granice Liburnije kroz stoljeća«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 2., Zagreb, 1956., str. 273–296; *Trsat od davnih do današnjih dana*, Rijeka, 1982.; Lujko MARGETIĆ, »Tarsatica. Izvori za pravnu povijest Rijeke«, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, sv. IV., Rijeka, 1983.; ISTI, *Antička Tarsatica i počeci Rijeke*, Rijeka, I, 1, Rijeka, 1994.; Radmila MATEJČIĆ, *Izlet u prošlost*, Rijeka, 2000.; ISTA, *Crkva Gospe Trsatske i Franjevački samostan*, Rijeka, 1991.; ISTA, »Sedam godina rada na istraživanju liburnijskog limesa«, *Osječki zbornik*, sv. XII., Osijek, 1969., str. 25–39; *Marijin Trsat*, Rijeka, 1991.; *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1. izd. 1988., 2. izd. 1989.; *Trsat. 150-godišnjica Osnovne škole 1819–1969*, Rijeka, 1969.; *Malo nepresušno vrela. 180 godina Osnovne škole »Trsat«*, Rijeka, 1999.; Marijan BRADANOVIC, Franjo Emanuel HOŠKO, *Marijin Trsat. Svetište Blažene Djevice Marije i franjevački samostan*, Trsat-Rijeka, 2002.; Maja POLIĆ, Petar STRČIĆ, *Spomenica Mješovitoga pjevačkog zbora Hrvatske čitaonice Trsat*, Rijeka, 2006.; Franjo Emanuel HOŠKO, *Na vrhu trsatskih stuba*, Rijeka, 2007.; Vesna MUNIĆ, Danijel MAROT, »Tarsatica u antičko doba«, *Rijeka*, XIII, 2, 2008.; Darinko MUNIĆ, *Od prapovijesti do kraja XVII. stoljeća*, Primorsko-goranska županija, Rijeka, 1996., str. 53–180.

³ *Album svećenika senjsko-modruške biskupije*, svezak A (prezimana od slova A do L) i B (od M do Ž). *Album* započinje 1878. godinom, a završava prestankom djelovanja biskupije u Senju, 1. siječnja 1970. U tvrdo ukoričenim knjigama, formatu 29/43 cm, nalaze se osnovni podatci o svećenicima navedene biskupije: datum i mjesto rođenja, obrazovanje, svećeničko ređenje i službovanje te datum i mjesto smrti. Obje knjige imaju po 214 listova pisanih hrvatskim jezikom. Andrija Rački nalazi se u drugome svesku, R 22, broj 86.

⁴ O tome usp.: Ivan MAROHNIC, »Dr. Andrija Rački«, *Vjesnik staleškog društva katoličkih svećenika NRH*, IV, 1–4, Zagreb, 1957., str. 244–245.

⁵ Petar STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački. Prilog za nacrt životopisa sušačkoga povjesnika«, *Sušačka revija*, II, 6–7, Rijeka, 1994., str. 17; Adalbert JEŽIĆ, »Naši suradnici«, *Vjesnik staleškog društva katoličkih svećenika NRH*, II, 3–4, Zagreb, 1955., str. 155; Maja POLIĆ, »U povodu 50. obljetnice smrti. Dr. Andrija Rački (1870 – 1957.)«, *Tarsatika*, VII, 15, Rijeka, 2007., str. 11–12.

⁶ O životu i djelu dr. Franje Račkoga, kao i o različitim segmentima njegova političkog, znanstvenog, institucionalnog i političkog djelovanja, postoji opsežna literatura. Prvo cjelovito djelo u potpunosti mu posvećeno nastalo je već godinu dana nakon njegove smrti. Riječ je o radu *Život i djela Dra. Franje Račkoga* Tadije Smičiklase (Zagreb, 1895.), akademika i kasnijega predsjednika Jugoslavenske akademije, koje odiše pijetom prema prvome predsjedniku Akademije. Svi ostali radovi znatno se temelje na zapisima T. Smičiklase te sadržajno/s novostima nisu išli znatno više od njega. Nadalje, treba spomenuti i poglavlje »Franjo Rački«

akademije znanosti i umjetnosti, najbliži pouzdanik biskupa dr. Josipa Jurja Strossmayera, kanonik te vrlo istaknut političar, znanstvenik i povjesničar. A rod Rački nije hrvatski, već je podrijetlom iz Slovenije.⁷

U Fužinama je A. Rački pohađao osnovnu školu, a u (tadašnjoj) Rijeci s odlikama je završio gimnaziju. Ondje se uzdržavao uz pomoć stipendije i poduka slabijim đacima. Njegov profesor Julije Janković, poznavatelj i pisac radova o trsatskoj povijesti, zainteresirao ga je za povijest, koja će ostati jedna od njegovih trajnih preokupacija.⁸ Kao i u osnovnoj školi, i u gimnaziji se istaknuo pomnom marljivošću. U (tadašnjoj) Rijeci završio je osam gimnazijskih razreda; maturirao je ocjenom odličan, odnosno – »zrio s odlikom«.⁹ Dakako, za maturu je Rački obradio povijesnu temu – *Posljedice boja na Kosovu prema narodnoj predaji i prema povijesti*, pa možemo zaključiti da je već tada pokazao i stručni interes za povijesnu znanost, svakako pod utjecajem spomenutoga prof. Jankovića.¹⁰ Kao osobitu zanimljivost ovdje ističemo i njegovu nadarenost za strane jezike, zahvaljujući kojoj je poznavao njih – čak – šesnaest.(!)¹¹

Nakon gimnazijske mature, opredijelivši se za svećenički život, stoji u vrelima, znanje iz bogoslovije stjecao je u Senju (1889.–1892.) te kod isusovaca u Innsbrucku (1892.–1893.).¹² Pripadao je Senjsko-modruškoj biskupiji i zaređen je svećenika 1893. godine.¹³

Iste 1893. godine, 31. listopada, postao je u istoj biskupiji drugim kapelanom, i to u Novome Vinodolskom.¹⁴ No već dvije godine poslije, 27. rujna, stoji u izvoru, nalazimo ga kao profesora povijesti i prava Bogoslovskoga sjemeništa u Senju.¹⁵ Zatim vrela govore da je 28. rujna 1898., na Zagrebačkome sveučilištu, postigao doktorat teologije.¹⁶

Iako Goranin po rođenju, Andrija Rački bio je zaljubljenik u more, pa ne odlazi u zavičajni Gorski kotar, već se vraća u Primorje, i to na Trsat godine 1902., gdje je dobio kanoničku investituru za tamošnju župu sv. Jurja.¹⁷ Kao datum toga događaja naveden je 29. lipnja, a kao početak upravljanja Račkoga tom župom uz sam Kaštel navodi se 15. kolovoza iste godine. Ondje je službovao – čak – do 1933. godine, kada je umirovljen.¹⁸ Po dolasku, u župi sv. Jurja na Trsatu, pod koju je spadao i tadašnji Sušak, zatekao je 3600 vjernika;

autora Jakše RAVLIĆA, u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb, 1969., str. 7–103, kao i poglavlje »Dr. Franjo Rački, utemeljitelj moderne kritičke historiografije i naš vrhunski historičar 19. st.«, autora Stjepana ANTOLJAKA, *Hrvatska historiografija do 1918.*, II, Zagreb, 1992., str. 88–130. No u naše dane, vrlo temeljito, opsežno i sadržajno, na nov i potpuniji način dala je emeritus prof. dr. sc. Mirjana GROSS, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb, 2004.

⁷ O tome usp. Stanislav JUŽNIĆ, »Prilozi za rodoslov Franje Račkoga«, *Vjesnik DAR*, 37, 1995., str. 335–349.

⁸ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, *nav. dj.*, str. 17.

⁹ Vinko ANTIĆ, »Andrija Rački«, *Trsat. 150-godišnjica Osnovne škole 1819–1969, nav. dj.*, str. 181, 182.

¹⁰ *Isto*, str. 183.

¹¹ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, *nav. dj.*, str. 17.

¹² Mile BOGOVIĆ, *Visoko školstvo na području Riječko-senjske metropolije. Spomenica*, Zagreb–Rijeka, 1999., str. 119.

¹³ I. MAROHNIC, *nav. dj.*, str. 244.

¹⁴ *Album svećenika senjsko-modruške biskupije, nav. dj.*

¹⁵ *Isto*.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ *Isto*.

¹⁸ U *Službenome vjesniku biskupije Senjske i Modruške ili Kravavske*, Senj, 15. svibnja 1933., str. 60, pod rubrikom *Imenovanja i promjene*, stoji: *Predložen je na umirovljenje: Dr. Andrija Rački.*

nakon njegova umirovljenja broj je povećan na čak 15000 vjernika.¹⁹ Trsatsko je razdoblje života A. Račkoga događajima najispunjenije i najplodonosnije te se smatra ključnim za poznavanje njegova lika i djela.

U međuvremenu, kazuju izvori, stiže priznanje za višegodišnji izvrstan rad – 10. svibnja 1911. imenovan je začasnim kanonikom Modruškoga kaptola, a tri godine poslije – u srpnju 1914. imenovan je i odvjetnikom siromaha u Modruškoj biskupiji.²⁰

U Senju, pak, nailazimo i na podatke iz kojih je razvidno da je Rački bio inicijator pokreta svećenika bakarskoga kotara za poboljšanje njihovih materijalnih uvjeta. To je vrlo negativno ocijenjeno u Ordinarijatu. Stoga je 13. lipnja 1917. kažnjen sa 600 kruna i uklonjen iz službe. No vraćen je u službu već iste godine, nakon što je 16. srpnja došao na poziv »ad audienum verbum Episcopi« (od strane biskupa da primi ukor) te potpisao izjavu u kojoj se pokret osuđuje.²¹

Prema dosad pronađenim izvorima, taj je slučaj svakako najkontroverzniji u njegovu djelovanju. Riječ je o njegovu iniciranju sinode Sv. Kuzma navedene godine, na kojoj je donesena izjava o siromaštvu svjetovnoga klera, a protiv crkvenih velikodostojnika, što je imalo velik odjek u javnosti. Izjavu su potpisali svi sudionici sinode. Rački je, kako rekosmo, bio suspendiran i novčano kažnjen, a u povodu toga oglasile su se i *Primorske novine* u Sušaku, iz čijega napisa nedvojbeno proizlazi da je imao podršku svih pripadnika svoje pastve: »Ova se kazna duboko dojmila svih njegovih župljana, koji su uvjereni da je istup dra. Račkoga bio posve razumljiv i opravdan i koji su istup njegovi župljani srdačno pozdravili.«²² Iste su se novine oglasile i nakon biskupove odluke, objavivši reakciju župljana, koji su, kako se ističe u napisu, namjeravali biskupu poslati prosvjednu notu kojom bi ga izvijestili o svojem neslaganju s njegovom odlukom. Također, članak donosi i podatak kako je uredništvo toga lista pohodio neki čovjek iz Međugorja, nudeći da će platiti kaznu A. Račkoga.²³ Nabrojano nas navodi na zaključak da je Rački svojom djelatnošću stekao veliku popularnost među župljanima, a i šire, jer je bila utemeljena na kršćanskim humanim načelima.

Kao mjesto njegove smrti navodi se Trsat, s nadnevkom 14. listopada 1957. Tako stoji u arhivalijama. Obavijest o njegovoj smrti objavljena je i u riječkome *Novome listu*.²⁴

Osim navedenoga, u Biskupskome arhivu u Senju pohranjeni su i dopisi dr. Račkoga, koje je slao Ordinarijatu ili samome biskupu, ovisno o njihovu sadržaju. Tako je, primjerice, godine 1906. uputio dopis u vezi sa zabranom uporabe glagoljice u svetištu Blažene Djevice Marije na Trsatu. Nadalje, s potpisom još dvadeset i sedam svećenika riječkoga i bakarskoga područja, i to nakon održanoga sastanka 10. siječnja 1909., u vezi sa posizanjem Budimpešte, Rački 10. veljače iste godine šalje svome nadležnome, senjskome biskupu Posiloviću proglas od šest točaka s namjerom da se Mađare spriječi u njihovu naumu gospodarskoga eksploatiranja i širega riječkoga područja. Kako vidi-

¹⁹ I. MAROHNIC, *nav. dj.*, str. 245.

²⁰ *Album svećenika senjsko-modruške biskupije, nav. dj.*

²¹ M. BOGOVIĆ, *nav. dj.*, str. 16.

²² »Suspendzija našeg župnika dra. Frana Račkoga«, *Primorske novine*, II, 151, Sušak, 1917.

²³ »Kako je primljena u našoj publici osuda, izrečena protiv dra. Račkoga«, *isto*, II, 154, 1917.

²⁴ V (inko). A (ntič)., »Dr. Andrija Rački«, *Novi list*, 11, 241, Rijeka, 1957., str. 2.

mo iz dopisa upućenog 19. studenoga 1913. Ordinarijatu u Senj, Rački je reagirao i na loše vjerske prilike u (tadašnjoj) Rijeci, ističući da tamošnje stanovništvo »više kako svećenstvo izmišlja čudesa, da narod zaglupi a sebi napuni džepove te kako uopće sav rad svećenika ovamo smijera«. ²⁵

3.

Odmah po dolasku na Trsat Rački postaje aktivnim sudionikom i tamošnjega društvenog života. Osim župničkoga djelovanja, vodio je kancelarijske poslove, matični ured, a djelovao je i u dvije osnovne škole. Podatke o tome otkrivaju nam vrela Župnoga ureda na Trsatu, točnije, župni zapisi koje je vodio Rački od 1917. do 1932. godine. Oni nam govore o njegovoj plodnoj trsatskoj pastoralnoj aktivnosti, pružajući uvid u predmete njegova društvenog i političkog zanimanja. U tim zapisima Rački bilježi sve važnije događaje i svoje osobne aktivnosti, primjerice: inicijativu o gradnji crkve u Sušaku, osvrte na riječka crkvena pitanja, zatim pitanja uporabe glagoljice u crkvi Blažene Djevice Marije Franjevačkoga samostana na Trsatu. U zapisu o tome se, među ostalim, poziva i na dekret pape Inocenta IV. iz 1248. godine, kojim senjsko-modruškome biskupu Filipu dopušta uporabu glagoljice, a, također, i na višestoljetnu praksu njezine uporabe diljem Kvarnerskoga primorja. ²⁶ Rački u njima kritizira i općinsku vlast, koju, po njegovu sudu, rese nemoral i lopovluk. ²⁷ Godine 1919. bilježi podatke o Mirovnoj konferenciji u Parizu, na kojoj je bilo riječi i o susjednoj Rijeci. Kao posljedicu Prvoga svjetskog rata Rački navodi skupoću i nezaposlenost te moralnu iskvarenost mladeži, kao i podizanje Sušaka na razinu grada. ²⁸ Bilježi i popis stanovnika prema konfesijama, pa je tako 1932. godine, prema njegovim zapisima, bilo 14 872 rimokatolika te 961 pravoslavac. ²⁹ Donosi i zanimljivosti: godine 1914. u njegovoj su župi vjenčana čak 504 para, što je i po njegovu sudu mnogo. ³⁰ Tu su i pitanja vezana za katehetsko djelovanje, promjene unutar župe, izdavanje knjiga te ostale pastoralne i društvene aktivnosti, kao i događaje od državnoga i općenito svjetskoga značenja – ratna, mirovna, politička i ostala zbivanja.

Navedeno jasno svjedoči kako je Rački pokazivao širok obzor zanimanja – ponovimo: od pastoralne službe, crkvenih i gospodarskih pitanja do političkih, vojnih, društvenih i svjetskih zbivanja. A ponajprije, dakako, zanimanje za zbivanja na području Trsata i Sušaka, kojih daje kronološki pregled, kako sam ranije navela, od 1917. do 1932. godine.

Ovdje, međutim, dosad nismo našli podatke koje pronalazimo u literaturi. Primjerice, da je Rački po dolasku na Trsat, postavši aktivnim sudionikom tamošnjega društvenog živo-

²⁵ Mile BOGOVIĆ, »Crkvena povijest Rijeke od 1889.-1924.«, u: *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme*, Rijeka, 1997., str. 29–31. Autor se ovdje osvrće na neke od segmenata djelatnosti A. Račkoga te epizode iz njegova župnikovanja na Trsatu, koje pak nisu bile u skladu sa svećeničkom službom. Ondje navodi njegove nesuglasice i s kapucinima oko izgradnje crkve Gospe Lurdske (kraj današnjega riječkog Autobusnog kolodvora).

²⁶ Pismo nosi nadnevak 15. svibnja 1907., a kao mjesto njegova nastanka naveden je Trsat.

²⁷ Andrija RAČKI, *Spomen bilješke župe Trsat*, godina 1913.

²⁸ *Isto*, godina 1919.

²⁹ *Isto*, godina 1932.

³⁰ *Isto*, godina 1914.

ta, godine 1906. bio jedan od utemeljitelja *Glazbe Trsat*³¹ te da je bio njezin predsjednik od utemeljenja do 1914. i, ponovno, od 1929. godine do smrti³² kao i da je sudjelovao u radu najvažnije tadašnje kulturno-političke hrvatske institucije na Trsatu – *Hrvatske čitaonice i Pjevačkoga zbora »Jadranska vila«* na Sušaku.³³ Naime, ideja o utemeljenju takve vrste društva pokrenuta je nekoliko godina prije samoga osnutka, i to na Sušaku, jer glazba je, smatralo se, sastavni dio svake svečanosti. Ipak, ideja je oživljena tek dolaskom dr. Račkoga na Trsat 1902. godine.³⁴ Vjerojatno i zahvaljujući njemu, u prvih nekoliko godina nakon osnutka, *Glazba* je imala vrlo intenzivnu djelatnost: sudjelovala je u priređivanju ili je sama priređivala koncerte i zabave njegujući i rasplamsavajući svojim zvukovima hrvatsko rodoljublje ugroženo od mađaronstva i talijanstva, ne samo na Trsatu i istočnoj obali Rječine već i na svojim gostovanjima diljem Kvarnerskoga primorja i Gorskoga kotara.³⁵ Šest godina nakon osnutka *Glazbe*, Sušak se snažno razvio, dovoljno da bude proglašen gradskom općinom. Njegovi su stanovnici htjeli imati i pisanu povijest Sušaka, a njezinoga se pisanja prihvatio upravo predsjednik *Glazbe Trsat* dr. Andrija Rački. Smatrajući to vrlo odgovornim poslom, koji je inkompatibilan s vodećim mjestom u tome glazbenome Društvu, dr. Rački istupa iz njezina Upravnog odbora.³⁶

Rački je prihvatio nagovor članova *Pjevačkoga društva »Jadranska vila«* da se angažira oko ponovnoga okupljanja članova glazbenoga sastava.³⁷ Sada je za njezino sjedište odabran Trsat, budući da je imao odgovarajući prostor gdje su se nesmetano mogle odvijati probe i koncerti – Čitaonicu te Pjevački zbor koji oko sebe okuplja mladež naklonjenu takvim aktivnostima. Do tada, slikovito govori A. Rački: »Sastali se glazbenici s brda i dola i bez pokusa odsvirali nekoliko koračnica kojekako i nikako, a među ovima je bilo raznih talijanskih 'canzoneta' koje nisu spadale u ophod već u zakutni 'gomilarski' lokal.«³⁸

Potkrjepu zapisima A. Račkoga daje i *Dnevnik franjevac*a crkve Blažene Djevice Marije na Trsatu, vođen od 1921. do 1957. godine; taj dokument čuva se u arhivu tamošnjega franjevačkog samostana. U dnevniku, između ostaloga, bilježi se protjerivanje Račkoga od talijanskoga okupatora u svibnju 1920. godine, nakon Rapallskoga ugovora, kada su

³¹ O tome svečanom činu A. Rački u svome članku o *Glazbi Trsat* kaže: »I svanuo je dan 24. lipnja 1906, dan osnutka glazbe, kome se svijet toliko radovao, a kome se pogotovo raduje sada, kad muzika ima iza sebe lijepih i zanosnih uspomena. U sporazumu s poglavarstvom župnik dr. Andrija Rački pozvao je građanstvo na sastanak u mjesnu Čitaonicu oglasom tiskanim u tadanjem 'Novom listu'. Tu se skupilo mnogo pučana s Trsata, Sušaka i Vežice, a došli su i predstavnici Općinskog poglavarstva na čelu s Andrijom Sabličem, općinskim bilježnikom. Sazivač sastanka je ukratko izložio radi čega se mora osnovati glazba. Imaju je na sjevernom Jadranu tolika mjesta i sela, nekoja već 50 godina, pa treba da je ima i Sušak koji se širi i množi s brojem pučanstva da će za koju godinu postati gradskom općinom. U njega se useljuje novi živalj koji ima svojih prohtjeva, traži i zabavu, a jedna od prvih je muzika i pjesma. Ljeti su u Primorju uobičajeni izleti uz pratnju muzike. Mladeži treba dati mogućnost da izuču glazbu, jer je ona odgojno sredstvo« (Andrija RAČKI, *Pedeset godina glazbe Trsat, 1906–1956*, Škola Trsat 1819–1969, nav. dj., str. 123).

³² O tome vidi: *70. godišnjica Glazbe »Trsat« – Rijeka*, Rijeka, 1976.; Irvin LUKEŽIĆ, Lovorka RUCK, *Glazba Trsat, 1906.–2006.*, Rijeka, 2006.

³³ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, nav. dj., str. 18.

³⁴ O tome usp: A. RAČKI, »Pedeset godina«, nav. dj., str. 157–173; Zdenko MATRLJAN, »Glazba 'Trsat', budnica nacionalne svijesti – glasnik slobode«, *Trsat od davnih do današnjih dana*, nav. dj., str. 121–138.

³⁵ Z. MATRLJAN, nav. dj., str. 127.

³⁶ *Isto*.

³⁷ *Isto*.

³⁸ A. RAČKI, »Pedeset godina«, nav. dj., str. 162.

Sušak i Trsat pripali Kraljevini SHS.³⁹ Njegov je povratak na Trsat uslijedio 12. kolovoza 1921. *Dnevnik* bilježi i njegovo predvođenje te asistiranje prigodom misa za određene blagdane u trsatskome franjevačkome samostanu. Zabilježen je i spor pred crkvenim sudištem u Senju koji je Rački vodio oko raspodjele dohotka u navedenom vremenu svojega izbivanja s Trsata i koji je uspio dobiti.⁴⁰

4.

Postoji i treće izvorište o A. Račkome. Naime, u Državnome arhivu u Rijeci, u fondu 729, K. 4., nalazi se svežanj dokumenata koji dosad arhivistički nisu sređeni, niti je obavljeno sigurnosno snimanje. Oni starijega nadnevka pisani su rukom, dok su oni mlađega, kojih ima manje, pisani strojem. Riječ je mahom o propovijedima dr. Račkoga, primjerice, za Veliki petak, Uskrs, Božić i neke druge crkvene blagdane. Ali ovdje nalazimo, primjerice, i *Žaloban govor u čast biskupa Strossmayera* (1905.), *Govor prigodom tisuću godišnjice hrvatskog kraljevstva* (1925.), *Govor prigodom obljetnice prodora solunskog fronta (pomen poginulim)* od 15. rujna 1926., *Govor prigodom pedesetgodišnjice čitaone na Trsatu* (Trsat, 8. siječnja 1928.), *Žalobni govor prigodom smrti kralja Aleksandra* (1934.) te govor naslovljen: *Na misi zahvalnici prigodom oslobođenja Sušaka* (1945.).

Ti nam dokumenti ocrtavaju političko stajalište Račkoga i njegovo živo sudjelovanje u političkome životu. Iz njih razaznajemo, a isto je potvrđeno i u dijelu literature, da se on, kao i gotovo svi svećenici Istre, Kvarnerskoga primorja i Gorskoga kotara, priklonio nacionalno-političkoj ideologiji đakovačko-srijemskoga biskupa dr. J. J. Strossmayera i kanonika dr. F. Račkoga; znači – okupljanje svih južnoslavenskih naroda, jer se – u konstelaciji povijesnih prilika i nesreća – Hrvati izdvojeni i sami nisu mogli suprotstaviti nadmoćnome germanskome, ugarskome i romanskome posizanju za hrvatskim krajevima.⁴¹ Tu politiku zdušno su podržavali i prvi voditelji narodnog preporoda susjedne Istre i Kvarnerskih otoka, na čelu s biskupom dr. sc. Jurjom Dobrilom, dr. Dinkom Vitezićem i Matom Bastianom.⁴² Svijest o tome posizanju kod ovoga je trsatskoga župnika iz Fužina bila napose snažna zbog susjedne, tadašnje Rijeke, koja se u to doba nalazila pod neposrednom upravom Budimpešte te se isticao mađarsko-mađaronski i talijansko-talijanaški duh, kao i susjedne Istre, gdje je vladajući bio talijansko-talijanaški sloj.⁴³

Nakon Prvoga svjetskog rata, prema napisima u tome riječkome Arhivu, vidimo da je Rački i dalje bio aktivan u političkome životu. Naime, konzultirajući literaturu vidimo da je nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. i nastanka kratkovremene Države SHS

³⁹ Rapallski ugovor potpisan je 12. studenoga 1920., između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije. Njime su veliki dijelovi okupiranih jugoslavenskih teritorija – Slovensko primorje, Istra, dio kvarnerskih i dalmatinskih otoka, Zadar, itd. – ostali u sastavu Kr. Italije. Tadašnja Rijeka njime, također, nije pripala Kraljevini SHS, nego je organizirana Riječka država. *Povijest Rijeke, nav. dj.*, str. 289; Ferdo ČULINOVIĆ, *Riječka država*, Zagreb, 1953., str. 209 i dalje.

⁴⁰ *Dnevnik samostana »Majke milosti« na Trsatu*, godine 1922., str. 21–23.

⁴¹ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, *nav. dj.*, str. 18.

⁴² O tome usp. Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, Pazin, 1967.; Pazin, 1991.; *Istarski preporoditelj Juraj Dobrila 1812–1882*, Pazin, 1985.; *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 1969., str. 283 i dalje.

⁴³ *Isto.*

(sjedište u Zagrebu), 29. listopada iste godine, postao članom njezina Narodnoga vijeća za Rijeku i Sušak. Razlog je tome vjerojatno i njegovo iskustvo u borbi protiv germanskoga, romanskog i mađarskog posizanja, koje je, rekospo, napose bilo vidljivo na primjeru hrvatskoga Kvarnera.

Rački, kojega je talijanski kraljevski okupator prepoznao kao prijatelju, u svibnju 1920. čak je uhapšen i zatvoren u Trstu i Puli.⁴⁴ Okupator ovih krajeva s Apeninskoga poluotoka nije vodio računa o tome da je riječ o jednome od najuglednijih župnika u Kvarnerskome primorju i Liburnijskoj Istri. No ipak ga oslobađa. Nakon povratka, Rački odlazi u rodne Fužine, koje se nisu nalazile pod okupacijom.⁴⁵

Literatura pak o njemu kazuje, nadalje, kako ga je pojava novoga, snažnijega neprijatelja ponukala na ponovno aktualiziranje ideje Strossmayer-Rački, sada čak oko stvaranja snažne jugoslavenske države, pa makar ona imala sjedište u Beogradu. U tome je pogrešno smatrao da će ona biti oslonac i branitelj interesa ugrožene apsolutne većine pučanstva – Hrvata Istre i Kvarnerskoga primorja, uključujuću i tadašnju Rijeku zapadno od Rječine.⁴⁶ Tako je, u svome govoru 1918. godine, zabilježenome u sušačkim *Primorskim novinama*,⁴⁷ istaknuo zasluge svetih Ćirila i Metoda kao duhovnih otaca svih Slavena te eksponenata slavenskoga jedinstva s obzirom na vjeru, jezik, pismo, kulturu i sl. No nova prvoprosinačka beogradska državna tvorevina – Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, u koju se utopila zagrebačka Država SHS, bila je od početaka nadahnuta velikosrpskim centralizmom i hegemonijom, vodi računa samo o Kr. Srbiji, ali ne i o hrvatskim (i slovenskim) krajevima, već ih prepušta neprijatelju.⁴⁸

Bilo je to novo, teško političko razočaranje i za A. Račkoga. Slijedom za Rijeku i Sušak štetnih političkih odluka Beograda, navedena su područja došla u ruke Kraljevine Italije, koja se u (tadašnjoj) Rijeci, a potom od 1924. i trajnije zadržala.⁴⁹

Ne čudi, stoga, da je u Drugome svjetskom ratu – kao i gotovo svi svećenici u zapadnoj Hrvatskoj – i A. Rački stao na stranu Narodnooslobodilačkoga pokreta, koji se suprotstavljao starome kraljevsko-talijanskome okupatoru, a koji je u travnju 1941. prešao Rječinu i okupirao Sušak i Trsat te druge susjedne krajeve, također listom hrvatske.⁵⁰ Tako je dr. Rački bio čak i član Okružnoga odbora Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Hrvatskoga primorja. O tome svjedoči i pismo Jure Krneca mons. Svetozaru Rittigu, također aktivnu sudioniku NOP-a,⁵¹ u kojem stoji kako će spomenutome Odboru pristupiti i svećenik Rački sa Sušaka; jer on je već poslao dopis da ga se smatra članom Odbora, no da zbog zdravstvenih razloga neće moći nazočiti sastanku.⁵² S obzirom na to da nema eksplicitnijih spomena Račkoga niti u izvorima niti u drugoj literaturi vezanoj za NOB, smatramo da

⁴⁴ *Isto.*

⁴⁵ *Isto.*

⁴⁶ *Isto.*

⁴⁷ Koncept nisam pronašla u ostavštini.

⁴⁸ »Proslava narodnog blagdana na Sušaku i Hrvatskom primorju«, *Primorske novine*, 3, 154, Sušak, 1918.

⁴⁹ O tome usp. F. ČULINOVIĆ, *nav. dj.*; *Povijest Rijeke, nav. dj.*

⁵⁰ Usp., npr., *Povijest Rijeke, nav. dj.*, str. 317 i dalje; Slavko KOMAR, *Sušački dani 1941.*, Rijeka, 1986., Rijeka, 2008.; *isto, Rijeka*, XIII, 1, 2, Rijeka, 2008.

⁵¹ Petar STRČIĆ, *Zapisnici sjednica Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Hrvatsko primorje 1943–1945. godine*, Rijeka, 1975., str. 125, 161.

⁵² Ćiril PETEŠIĆ, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941.–1945.*, Zagreb, 1982., str. 58.

nije aktivno sudjelovao u borbama, već da je bio aktivan pri podizanju svijesti naroda za antifašistički pokret te na različite druge načine pomagao župljane i ostale.

Po završetku Drugoga svjetskog rata i definitivnome oslobođenju hrvatskih krajeva,⁵³ te osnutkom nove države – DFJ/FNRJ, u vlasti Komunističke partije Hrvatske (kao dijela KPJ), Rački se zalagao da svećenički sloj bude aktivno uključen u društveni život, ne mijesajući se pritom u posao političke vlasti. Posljednje navedeno naslućuje se iz napisa *Na misi zahvalnici prigodom oslobođenja Sušaka 21. IV. 1945. godine*.⁵⁴ Kako bi to mogao sprovesti u život, s dijelom svećenstva bio je i jedan od osnivača Staleškoga društva katoličkih svećenika te njegov član.⁵⁵ Tako je sudjelovao i na sastanku delegata toga Inicijativnoga odbora Staleškoga društva katoličkih svećenika za područje Hrvatskoga primorja, Gorskoga kotara, Like i Korduna, koji je održan 6. kolovoza 1953. u Rijeci. Na sastanku je donesena rezolucija od tri točke, koju su potpisali prisutni svećenici.⁵⁶

Ipak, nije na vrijeme uočio prerastanje NOR-a vođenoga protiv talijanskofašističkoga i njemačkonacističkoga okupatora te njihovih hrvatskih, srpskih, slovenskih kvislinga u komunističku revoluciju, u kojoj su stradali i svećenici, a time je i Rački, naravno, bio jako pogođen.⁵⁷ U tome je razočaranju i preminuo.⁵⁸

5.

U pronađenim vrelima zamjetna je i karitativna djelatnost dr. Račkoga. Tako je na različite načine podupirao obrazovanje mladih, primjerice, sredstva dobivena od prodaje svojih djela davao je u zakladu koja je podupirala siromašne đake,⁵⁹ kao i menzi namijenjenoj đacima te njihovu skloništu smještenome na Sušaku.⁶⁰

6.

Kao povjesničar Rački je itekako bio svjestan važnosti života i značenja protekloga vremena. Stoga je posvetio gotovo sav svoj znanstveni napor upravo realizaciji više zadataka koje je sebi postavio u oblasti povijesne znanosti, i to onoj lokalnoga i crkvenog značaja i značenja. Tako je u istočnome dijelu današnje Rijeke, gdje je djelovao, kako smo ranije

⁵³ Riječko je područje oslobođeno u vrlo teškim borbama protiv njemačko-nacističkoga okupatora, uz vrlo visok broj poginulih. O tome usp. Antun GIRON, Petar STRČIĆ, *Zaobići Ingridstellung. Riječko područje u završnici Drugoga svjetskog rata*, Rijeka, 1995.; isto, Rijeka, II, 1–2, Rijeka, 1995.

⁵⁴ DAR, *nav. dj.*, spis 17.

⁵⁵ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, *nav. dj.*, str. 18; A. JEŽIĆ, »Naši suradnici«, *nav. dj.*, str. 155.

⁵⁶ »Sastanak na Rijeci«, *Vjesnik centralnog inicijativnog odbora za staleško društvo katoličkih svećenika NRH*, I, 1, Zagreb, 1953., str. 7–8.

⁵⁷ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, *nav. dj.*, str. 18.

⁵⁸ M., »+ Dr. Andrija Rački«, *Vjesnik staleškoga društva katoličkih svećenika NRH*, IV, 1–4, Zagreb, 1957., str. 244–246; »Naši pokojnici«, *Službeni vjesnik Biskupskoga ordinarijata senjskoga i modruškoga u Senju*, V, Senj, 25. studenoga 1957., str. 43.

⁵⁹ U zapisima A. Račkoga u župi na Trsatu, godine 1927., stoji kako je te godine gimnazija na Sušaku slavila tri stoljeća svojega djelovanja te će 23. studenoga biti tiskana monografija o gimnaziji, a sva će dobit biti darovana društvu za pomaganje siromašnih đaka.

⁶⁰ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, *nav. dj.*, str. 18.

naveli, u XIX. stoljeću stvorena administrativna cjelina satkana od Trsata te okolnih sela i zaselaka. Ta je cjelina dobila ime Sušak. Za razliku od industrijski i na druge načine razvijene desne obale potoka Rječine, koji je od 1868. kao *corpus separatum* neposredno pripadao ugarskome dijelu Monarhije,⁶¹ istočna se obala tek započinje izgrađivati i afirmirati kao gradsko naselje. Unatoč tome, trsatski ambijent, osobito s tamošnjim franjevačkim samostanom te znamenitim, kulturnim Bogorodičnim svetištem,⁶² kao i kaštelom⁶³ bio je vrlo plodonosan za stvaralaštvo A. Račkoga. Tako je našu historiografiju obogatio s više vrijednih radova, sadržajno uglavnom posvećenih Trsatu i Sušaku, gdje je plodno proveo pola stoljeća svojega života, rekosmo, na razne načine.

U gotovo šest desetljeća, počevši od 1896., objavio je pet knjiga. To su: *Iz prošlosti Sušačke gimnazije – prigodom tristogodišnjice gimnazije (1627.–1927.)*,⁶⁴ *Povijest grada Sušaka*,⁶⁵ *Iz prošlih dana općine Liča i Fužine*,⁶⁶ *Prilozi k povijesti grada Sušaka*⁶⁷ te *Zabilježbe iz povijesti gospoštije grada Grobnika*.⁶⁸ Za spomenuto područje vezani su i njegove rasprave i članci. Tako je objavio članke: *Bakarski municipij (1779.–1874.)*,⁶⁹ *Biskup Franjo Jožefić – Riječanin*,⁷⁰ *Dvije rimske ženidbene dispensacije*⁷¹ i *Riječka biskupija – povijesni prikaz*.⁷² Također, autor je i članka *Stogodišnjica Senjskog sjemeništa*,⁷³ *Crkvene reforme francuske vladavine u senjsko-modruškoj biskupiji (1809.–1813.)*,⁷⁴ itd. No zanimale su ga i opće teme pa je, primjerice, objavio opsežan napis *Pape u Avinjonu. Carigradska patrijaršija (od sabora u Kalcedonu 451. godine)*.⁷⁵

U povijesnim objavljenim djelima – po kojima je i u naše dane vrlo prepoznatljiv – razvidno je da je njegovu pozornost pri istraživanju napose zaokupljala svakodnevica prethodnikâ njegove pastve u povijesti i prilike od kojih je bila satkana. Rački je u spoznaji prošle zbilje najviše pozornosti pridavao pojedincima, a ne skupinama. Njegove najvažnije knjige, a to su o povijesti Sušaka, u nizu poglavlja donose obradu topografije, političke povije-

⁶¹ Usp. bilj. 1.

⁶² Vidi lit. u bilj. 2.

⁶³ *Isto*.

⁶⁴ Andrija RAČKI, *Iz prošlosti Sušačke gimnazije – prigodom tristogodišnjice gimnazije (1627.–1927.)*, Sušak, 1928.

⁶⁵ ISTI, *Povijest grada Sušaka*, Sušak, 1929., Rijeka, 1990. Dijelove te knjige Rački je 1918. u nastavcima objavio u *Primorskim novinama*, 3, 263, 264, 268, 269, 271 i 273.

⁶⁶ ISTI, *Iz prošlih dana općine Liča i Fužine*, Fužine, 1948.

⁶⁷ ISTI, *Prilozi k povijesti grada Sušaka*, Sušak, 1947., Rijeka, 1991.

⁶⁸ ISTI, *Zabilježbe iz povijesti gospoštije grada Grobnika*, Rijeka, 1948., Čavle, 2005.

⁶⁹ ISTI, »Bakarski municipij (1779.–1874.)«, *Vjesnik staleškog društva katoličkih svećenika NRH*, III, 1–2, Zagreb, 1955., str. 57–74.

⁷⁰ ISTI, »Biskup senjski Franjo Jožefić«, *Katolički list*, 52, Zagreb, 1901., str. 82–85, 95–97; »Biskup Franjo Jožefić – Riječanin«, *Vjesnik staleškog društva katoličkih svećenika NRH*, II, 3–4, Zagreb, 1955., str. 128–138.

⁷¹ ISTI, »Dvije rimske ženidbene dispensacije«, *Katolički list*, 52, Zagreb, 1901., str. 466–469, 475–476.

⁷² ISTI, »Riječka biskupija – povijesni prikaz«, *Vjesnik staleškog društva katoličkih svećenika NRH*, II, 1–2, Zagreb, 31. ožujka 1955., str. 6–17.

⁷³ ISTI, »Stogodišnjica senjskoga sjemeništa (1806.–1906.)«, *Katolički list*, 1, 57, Zagreb, 4. siječnja 1906., str. 2–5; *isto*, 2, 57, Zagreb, 11. siječnja 1906., str. 13–15; *isto*, 3, 57, Zagreb, 18. siječnja 1906., str. 25–27.

⁷⁴ ISTI, »Crkvene reforme francuske vlade u senjsko-modruškoj biskupiji (1809.–1813.)«, *Bogoslovska smotra*, prilog *Katoličkog lista*, I, Zagreb, 1910., str. 339–354.

⁷⁵ ISTI, »Pape u Avinjonu. Carigradska patrijaršija (od sabora u Kalcedonu 451. godine)«, *Katolički list*, 54, Zagreb, 1903., str. 443–445, 446–459, 467–469, 483–485, 489–491, 502–504, 515–518, 524–527.

sti, uprave u staro doba; zatim, govor je o dažbinama, izvorima staroga prava, sudbenosti, kaznama, crkvenim prilikama, javnoj nastavi, trsatskoj gradini, cestama i putovima; obrađuje i podatke o novcima, mjerama i cijenama pa prezimenima i topografskim imenima. Zanima ga i gospodarstvo – prodaja vina i mesa; zatim, »običan« život naših predaka. Zanimaju ga i ondašnje vremenske posebnosti, osobito bura u povijesti; tu je i potres 1750., zdravstvo, vodovod, cijelo naselje Sušak i okolica, a piše i o industriji, trgovini i prometu te o brojnim društvima koja su djelovala.

Uz ostale radove, koje su u međuvremenu tiskali drugi autori, neki od navedenih sadržaja A. Račkoga do danas nisu nadmašeni. Ipak, vidljivo je kako Rački u nekima od njih ipak napušta objektivnost; naime, zadire u ideološku razinu. To je, primjerice, vidljivo u knjizi posvećenoj sušačkoj gimnaziji, u kojoj se pri nabranjanju političkih zbivanja u Primorju, koja su imala utjecaj ne samo na lokalnu razinu već i na širu zajednicu, otvoreno svrstava na stranu pravaša Frana Supila, došljaka na Trsat, pa u tadašnju Rijeku, inače pristalice A. Starčevića, a ne biskupa Strossmayera. Naime, kako je Supilo smatrao glavnom opasnošću velikonjemački *Drang nach Osten* upravo preko hrvatskoga prostora, Rački pozdravlja njegove političke poteze, pa naziva Srbe braćom, ističe jedinstvo jugoslavenskih naroda te koristi pojam *drug*; nadalje, hvali jugoslavensku državnu tvorevinu s dinastijom Karadorđevića na čelu, očito ne znajući namjere vladajuće strukture u Kr. Srbiji, odnosno Kr. SHS/Jugoslaviji.⁷⁶

Andrija Rački pisao je jednostavnim stilom, pristupačnim širemu čitateljstvu, kojemu je, u prvome redu, i namijenio svoje radove. Neki su mu članci ostali u rukopisu, primjerice, oni u Državnome arhivu u Rijeci. Ostao je zabilježen, prema riječima akademika Petra Strčića iz 1994. godine, »kao čovjek koji je neke kompleksne dijelove prošlosti današnjega grada Rijeke, a posebno Sušaka, obradio kao znanstvenik, druge kao stručnjak, a treće kao publicista široke erudicije«.⁷⁷ Na isti način o A. Račkome piše i Irvin Lukežić, dodajući: »Naši povjesničari doista vrlo su se malo bavili problemima svakodnevice naših dičnih predaka budući da takva istraživanja nisu ulazila u okvire njihovih interpretacija; oni su mnogo više pažnje poklanjali vanjskoj slici stvarnosti. Rijetki su oni koji naslućuju druge puteve. Andrija Rački, na primjer.«⁷⁸

Dr. Andrija Rački ostavio je, bez sumnje, neizbrisive tragove i u društvenome životu Trsata te cijeloga Sušaka. Prof. Strčić o njemu piše: »Bio je veoma savjestan dušebrižnik, pravi pastir svojih vjernika, pažljiv i vjeran svećenik Rimokatoličke crkve.«⁷⁹ A njegovo napose historiografsko djelo zaslužuje svaku hvalu i preobjavljivanje (što je i započeto devedesetih godina XX. stoljeća).

⁷⁶ A. RAČKI, »Iz prošlosti sušačke gimnazije«, *nav. dj.*, str. 57–59.

⁷⁷ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, *nav. dj.*, str. 20.

⁷⁸ Irvin LUKEŽIĆ, »Sa starog Trsata«, *Sušačka revija*, II, 6–7, Sušak, 1994., str. 23. Usp.: ISTI, »Zabilježbe o Andriji Račkom«, *Liburnijski torzo*, I, 2, Crikvenica, 1999., str. 105–107.

⁷⁹ P. STRČIĆ, »Dr. Andrija Rački«, *nav. dj.*, str. 17.

7.

Pronađeni novi dokumenti te uvid u već poznate dokumente svjedoči o tome kako je trsatsko razdoblje života dr. Andrije Račkoga događajima najispunjenije i najplodonosnije. Stoga se smatra ključnim za poznavanje njegova lika i djela u cjelini i u pojedinostima. Na Trsatu je Rački organizirao svoje dugogodišnje djelovanje, kome je do svoje smrti bio privržen, oplemenio je svojom djelatnošću njegovu svakodnevicu te ostavio, bez sumnje, neizbrisive tragove u društvenome, kulturnom i drugom životu.

Summary

A CONTRIBUTION TO OUR KNOWLEDGE ABOUT LIFE AND WORK OF CLERIC AND HISTORIAN DR. ANDRIJA RAČKI (FUŽINE, 1870 – RIJEKA, 1957)

Author discusses life and work of Dr. Andrija Rački, clergyman, historian and cultural worker; who originated from the region of Gorski kotar but most of his life spent at Trsat (today part of the city of Rijeka). Investigated sources, mostly written by Rački himself, reveal valuable information about his life. Until today, these sources were not consulted mostly because they are kept in many separate archives: Diocese archives of Senj, Archives of the Franciscan monastery at Trsat, Parish archives at Trsat and State archives in Rijeka.

KEY WORDS: *Andrija Rački, Sušak, Trsat, archival sources, contemporary history.*